

Role antropologie v přehřívajícím se světě

THOMAS HYLLAND ERIKSEN

Katedra sociální antropologie, University of Oslo, t.h.eriksen@sai.uio.no

ABSTRACT: *The present era, which can rightly be labelled the Anthropocene, is often characterised by references to global crises or challenges facing humanity as a whole today. In this paper, I argue that the metaphor of overheating can be a useful common denominator to the main crises of globalisation, as it calls attention to accelerated change and a heightened level of activity in the realms of economy, environmental change and communication; and one may similarly, metaphorically, speak of the quest for shared traffic rules on a global roadmap where traffic is growing by the minute. Anthropologists and other social scientists are in a unique position to make sense of the current global situation. It is crucial to understand local life-worlds and cultural diversity in order to come to terms with the overheated global situation in a constructive way.*

KLÍČOVÁ SLOVA:

antropologie, globalizace, krize, změna, přehřívání

KEY WORDS:

anthropology, globalisation, crisis, change, overheating

ÚVODEM

Po celém světě se šíří přesvědčení, že lidstvo prochází přelomovou epochou. Nepanuje však shoda – ani mezi společenskými vědci, ani nikým jiným – jakého je tento přechod charakteru a co bude jeho konečným výsledkem. Neexistuje ani všeobecná shoda na tom, kdo by měl být volán k odpovědnosti za probíhající změny a jak naložit s jejich dopady. A není tu řeč jen o klimatických změnách, ačkoliv se bezesporu jedná o nejzávažnější proces, kterému čelíme a který vyžaduje naši reakci.

Urychlené změny lze zaznamenat v mnoha sférách. Nejznámější exponenciální křivka posledního století je křivka celosvětového populačního růstu. Na začátku 20. století čítala světová populace asi 1,5 miliardy lidí. Na jeho konci dospěla téměř k 7 miliardám. Lidstvu trvalo několik set tisíc let, než dosáhlo první miliardy, a pak stačila dvě staletí na to, aby se sedmkrát znásobilo.

Dynamických proměn jsme však svědky všude. Je nás stále víc, všichni jsme v průměru stále mobilnější a aktivnější a jsme s ostatními více provázáni, napojeni na více sítí než kdy dříve. Předchozí epochy měly bez výjimky pro většinu lidstva pomalejší ráz.

V tomto smyslu lze říci, že dnes žijeme na přehřívající se planetě (viz www.uio.no/overheating). Ve fyzice je teplo synonymem rychlosti. Přeloženo do jazyka společenských věd může přehřívání odkazovat právě ke zrychlujícím se změnám. Navíc je už delší dobu známo, že změny způsobené modernitou mají čas-to nezamýšlené a paradoxní důsledky, a když se proměny zrychlí, uspíší se i nepředvídané vedlejší účinky těchto procesů.

Reakce na přehřívání – lokální odpovědi na zrychlené změny – lze pozorovat po celém světě, ale v různých oblastech a ve velmi rozmanitých podobách. Liší se totiž místní podmínky, ať už materiální, sociální nebo kulturní. Většinou si lidé povšimnou, že k nějaké změně dochází a že probíhá velice rychle. Jejich reak-

cí však může být dojem, že na jejich názor se nikdo neptal. Jasně nebývá ani to, kdo je za proces zodpovědný, komu lze důvěřovat a co vlastně dělat. V situaci přehřívání je to typické. Jako úkol pro společenské vědce se nabízí studium mechanismů obviňování v konkrétních lokálních podmínkách, což je výzkum s jednoznačně politickými konotacemi. Je například velký rozdíl, zda lidé obviňují/důvěřují „někoho/někomu“ nebo „něco/něčemu“; tedy zda jde o osobu, strukturu či instituci. Je také důležité rozlišit, zda lze volat k zodpovědnosti nějakou lokální nebo domácí entitu – osobu či instituci – nebo zda je původce problémů někde v zahraničí. Když dojde k neočekávané změně v náhorní Sierra Leone – řekněme když se náhle objeví obrovská plantáž na biopaliva hned za řekou – lidé možná jen pokrčí rameny a řeknou si, to ta globalizace. Úkolem společenských vědců je tento fenomén rozebrat a zjistit, co místní lidé „globalizací“ myslí a jak to souvisí s jejich zkušenostmi, vyhlídkami do budoucna a světonázorem, doslovně i v přeneseném slova smyslu. Pokud můžeme například za nedostatek vody v nějakém andském městě vinit nedalekou těžařskou společnost, pak se daná firma skutečně musí zodpovídat. Pokud ale za příčinu není považována spotřeba vody během těžby, nýbrž globální klimatické změny, je pro místní lidi mnohem těžší rozhodnout, co mají dělat. Mohou se dokonce zaměřit na nějakého místního obětího beránka.

Jednou z obecných charakteristik přehřívání je nízká míra předpověditelnosti. Lidstvo nemá žádné jasné vodítko pro budoucí vývoj takzvané modernity, žádný univerzální narativ o tom, kam směřujeme. Toto století bude po lidstvu kolektivně i lokálně vyžadovat „přestavbu lodi přímo na moři“, pokud se tedy máme vyhnout kolapsu světa takového, jak jej známe. Jako nejnebezpečnější se jeví hrozba globálních klimatických změn, nicméně musíme ji chápat ve všech souvislostech.

ZRYCHLUJÍCÍ SE ZMĚNY

Jak předestřel Charles Tilly ve své rané kritice metodologického nacionalismu v sociologii (Tilly 1984), epocha, v níž svou práci psal, byla typická provázaností do té doby pro lidský svět nevídanou.

Rozumnou definicí propojenosti uvnitř sítě může být to, když jednání aktérů disponujících mocí v určitém regionu rychle (řekněme do roka) a viditelně (ve formě změn, o kterých referují místní pozorovatelé) ovlivní blahobyť alespoň minimálně významné menšiny (řekněme desetiny) populace v jiném regionu. Podle tohoto kritéria je náš svět zcela nepochybně jediným propojeným systémem; i kdyby nebylo celosvětových toků kapitálu, komunikace a průmyslové výroby, jen samotné dodávky obilí a zbraní z regionu do regionu by postačovaly k zajištění minimální míry provázanosti. (Tilly 1984: 62)

O třicet let později můžeme s jistotou prohlásit, že trend, na který se Tilly odvolával, pokračoval i nadále. Ať už měříme stupeň propojenosti v současnosti jakkoliv, jediným možným závěrem je to, že je vzájemně provázáno mnohem více lidí než kdy v historii. Je nás stále víc a každý z nás má v průměru více vazeb na vnější svět než naši předkové, ať už ve formě pracovních cest, informací, komunikace, migrace, dovolených, politické angažovanosti, obchodu, účasti na rozvoji, výměnných programů a podobně. Počet přesoceánských telefonních linek v posledních desetiletích závratně stoupl a stejně tak se zvýšil i počet webových stránek a mezinárodních neziskových organizací.

V souvislosti s antropologickým výzkumem je třeba poukázat na to, že tatáž zvýšená provázanost, která je dnes v centru pozornosti výzkumu transnacionalismu, byla jen o něco dříve příčinou dekolonizace a vzniku postkoloniálního myšlení, které zase vedlo k tomu, co mnozí vnímali jako krizi reprezentace v antropologii (Fabian 1983, Clifford a Marcus 1986). Tento zdroj lítosti mnohých antropologů však můžeme chápat také jako situaci, která nabízí nové příležitosti pro srovnávací výzkum, protože lidé na celém světě už nejsou pouhými spoluobyteli planety, nýbrž se stávají skutečnými „současníky“ (viz Gertz 1957) uvědomujícími si – jakkoliv nejasně – jeden druhého a také širší procesy, v jejichž rámci se odehrávají jejich životy, sdílející jeden jediný svět nejen spolu navzájem, ale také s antropologem, který o jejich životech a světech píše.

Nejpůsobivějším grafickým zobrazením procesu změny, která je pro naši dobu charakteristická, je exponenciální křivka populačního růstu (Eriksen 2001, česky 2005, 2009¹). Ve své nejznámější verzi zachycuje růst světové populace, jak na něj vlivné aktéry upozornila zpráva neomalthusiánského Římského klubu *Meze růstu* (Meadows et al. 1972). Zpráva se zastávala kontroly růstu populace jako jedné z metod, kte-

ré by mohly zabránit závažnému nedostatku zdrojů v budoucnu. Z globální environmentální perspektivy je znepokojení vyjádřené Římským klubem snadno pochopitelné. Mnozí argumentovali, že pravděpodobně nebude možné, ani ekonomicky ani ekologicky, zajistit většinu světové populace – která má v roce 2050 dosáhnout 9 miliard – každoroční leteckou dovolenou, rodinné auto a po čemkoliv zatouží z říše nejrozličnějších elektronických vymožeností. Alternativy, o které usilují aktivisté, politici a strategičtí pláničtí, zahrnují přijetí rozšířené chudoby, přípravu na ekologickou katastrofu, obhajobu redukce populace nebo nahrazení konzumerismu jedním nebo hned několika jinými představami o tom, co je to dobrý život.

K exponenciálnímu růstu však dochází v mnoha oblastech a populace narůstá pomaleji než jiné fenomény. Jistě, podíl světové populace s přístupem k Internetu narostl od roku 1990 extrémní rychlostí, protože tehdy Internet využívalo jen velmi málo lidí. Jenže tento nárůst se od přelomu tisíciletí ještě zrychlil. Teprve v roce 2006 se odhadovalo, že asi jedno až dvě procenta subsaharské africké populace (s výjimkou Jihoafrické republiky) mají víceméně pravidelný přístup k Internetu. V roce 2012 byl tento podíl odhadován mírně nad 15 procent (Internet World Stats 2013). Jednoduchým vysvětlením je to, že miliony Afričanů nyní mají chytré telefony se snadným přístupem k síti a e-mailu.

Nebo se můžeme podívat na mezinárodní migraci v oblastech, které „přehřívání silně pociťují“: Když jsem v roce 1990 začal psát o kulturní rozmanitosti v Norsku, žilo v zemi (která tehdy měla asi 4,5 milionu obyvatel a dnes jich má více než 5 milionů) asi 200 000 přistěhovalců. Na konci roku 2013 už počet dosahoval 700 000 (včetně dětí, jejichž oba rodiče jsou přistěhovalci), přičemž růstová křivka poslední dekády je dosti prudká. Ve stejném období se dala do pohybu také urbanizace na globálním jihu – města jako Nuakšott (Mauretánie) a Mogadišu (Somálsko) se rostla z několika stovek tisíc na několik milionů obyvatel. Jinými slovy, během čtvrt století se zvětšila o tisíc procent (Davis 2006).

Dalším ukazatelem zrychlujících se změn je mezinárodní turismus. Už na konci 70. let si Skandinávci stěžovali, že některé části španělského pobřeží jsou „zkažené turismem“. Přitom v roce 1978, nedlouho po pádu fašistického režimu v zemi, do Španělska přijelo za celý rok asi 15 milionů návštěvníků. V roce 2013 byl odhad 60 milionů. Turismus se zde tedy rozmohl během 35 let čtyřnásobně. V roce 2013 odhadovala UNWTO (Světová organizace cestovního ruchu při OSN) celosvětový počet mezinárodních turistů na více než miliardu.

Webové stránky, mezinárodní organizace (ale i mezinárodní konference a workshopy), mobilní telefony a televize, osobní auta a textové zprávy: Křivky růstu míří ve všech těchto sférách (a mnoha dalších) prudce

¹ Tyranié okamžiku, Brno: Doplněk.

vzhůru. V roce 2003 Facebook ještě neexistoval. O deset let později už aplikace získala 1,1 miliardy uživatelů. Tento počet je o to působivější, že v něm z důvodů politicky motivované cenzury nejsou nijak zastoupeni Číňané, kteří představují 17 procent světové populace.

Samozřejmě nezrychluje na začátku 21. století všechno a všude, a také ne všechno, co rychle narůstá, má citelné místní dopady. Možným důsledkem globálního zrychlování je také lokální nebo regionální trend zpomalování. Navíc i když jevy jako textové zprávy, turismus, Facebook a kabelová televize proměnily dnešní život způsobem, kterému společenské vědy zatím rozumějí jen zčásti, zásadní pro současnost a nejbližší budoucnost lidstva je vzájemný vztah mezi jinými dvěma procesy změny – *populačním růstem a nárůstem spotřeby energie*.

Protože je nás dnes sedmkrát víc než v době napoleonských válek, není asi překvapením, že spotřebováváme více energie. Jenomže ke zvýšení globální spotřeby energie došlo mnohem rychleji než k nárůstu počtu lidí na Zemi. V roce 1820 každý z nás průměrně spotřeboval 20 gigajoulů ročně. Zhruba o dvě staletí později tato hodnota dosahuje 80 gigajoulů, což je způsobeno zejména technologiemi, které nám umožňují široce využívat fosilní paliva. Je dobře známo, že spotřeba energie se výrazně liší mezi různými společnostmi, a odhaduje se, že lidé žijící v bohatých státech mají průměrně přístup k takovému množství energie, která by odpovídala 25 otrokům na jednotlivce.

Zmíněný čtyřnásobný nárůst je ve skutečnosti nárůstem osmadvacetinásobným, protože je nás dnes sedmkrát více než na začátku 19. století. Jen od roku 1975 se spotřeba energie zdvojnásobila. Nezamýšlené dopady tohoto faktu jsou dobře známé. Ty nejviditelnější, které zakoušíme na vlastní kůži, jsou znečištění a degradace životního prostředí. Dlouhodobými, dalekosáhlými důsledky, které se hůře pozorují a studují, jsou globální změny klimatu.

Můžeme se jen dohadovat, zda jsme se mohli vyhnout nejzávažnějším nepředpokládaným důsledkům revoluce v užívání fosilních paliv, kdyby světová populace nezačala v 19. století exponenciálně růst. Lovelock (2006) jednou poznamenal, že kdyby dnes na planetě žila jen asi miliarda lidí, mohli bychom si dělat „vcelku co bychom chtěli“ a Země by to dost dobře unesla. Stejně tak si lze představit sedminásobný nárůst světové populace bez revoluce v užívání fosilních paliv, i když je to spíše nerealistický scénář. I v takovém případě bychom se totiž vyvarovali klimatické krize. Většina lidstva by pak ale nejspíš přežívala pouze na hranici uspokojení základních potřeb. Místo toho je námi všemi sdílená planeta místem, kde se modernita dala rychle do pohybu a kde v mnoha vzájemně provázaných oblastech dochází ke zrychlování. Důsledky těchto zrychlujících se změn

pro lidstvo by měly být přednostním tématem antropologického výzkumu.

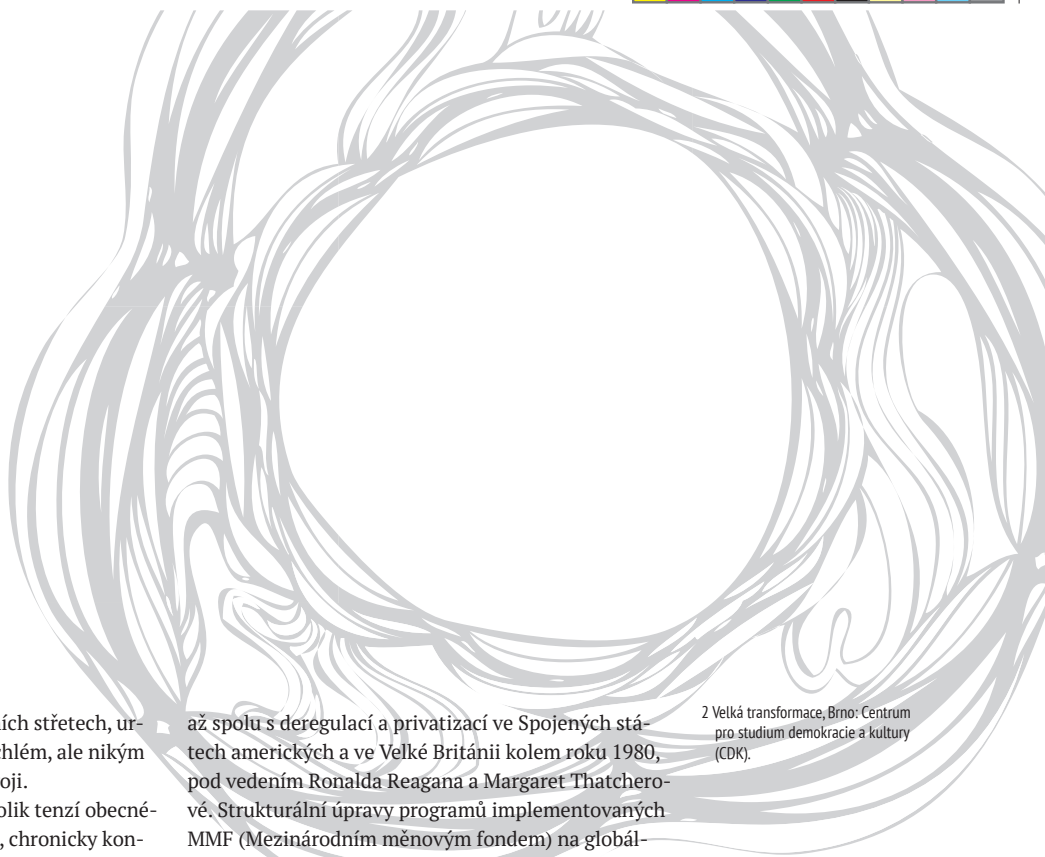
PŘEHŘÍVÁJÍCÍ SE SVĚT

Dnešní svět je světem, který se rychle přehřívá a který se vyznačuje především napětím a rozpory. Sítě, které lidi propojují, jsou stále hustší a rychlejší a mají stále závažnější dopady. Transnacionální islamistické hnutí, ekologické hnutí a kritikové jako ATTAC nebo Occupy, ti všichni se snaží dokázat, že jiný svět je možný. Výchozím pravidlem městského dopravního plánování je, že rychlost vyžaduje prostor, přitom provoz na globálních dálnicích víc a víc houstne, čímž se zvyšuje riziko srážky.

Na dálnici může mít provoz tři podoby: plynný provoz, souběžná jízda a dopravní zácpa. Situace před nějakými dvěma sty lety, na počátku věku fosilních paliv neboli antropocénu, odpovídala plynulému provozu. Byla to epocha otevřených hranic a neprobádané divočiny. Dnes situace očividně odpovídá spíše souběžné jízdě občas přecházející v dopravní zácpu; na dálnici je takový provoz, že dříve než pojedeme do jiného pruhu, je třeba pozorně se podívat do zpětného zrcátka – a některá chronicky „přehřátá“ místa (napadne nás Izrael/Palestina, ale také Sýrie nebo Ukrajina) připomínají spíš dopravní kolaps. V takovém světě evidentně potřebujeme přísná dopravní pravidla, jak dosvědčuje vznik environmentalistického hnutí: Zatímco příroda byla v zemědělských a průmyslových společnostech vždycky pro kulturu „tím Druhým“, chápáným jako protiklad kultury či dokonce její protivník, začali jsme ji v druhé polovině 20. století vnímat jako slabou a zranitelnou, vyžadující ochranu před kulturou, má-li vůbec přežít: příroda přestala být soběstačná.

Rychlost generuje teplo: ve fyzice jde o synonyma. Když v běžné řeči hovoříme o někom, kdo trpí syndromem vyhoření, jde o příhodnou metaforu: Ten člověk dělal příliš mnoho věcí příliš rychle. Ale metafora přehřívání se také mimoděk užívá v jiných souvislostech. Když zkrachuje burza, Wall Street mluví o „roztavení“ trhů, a když sazby přerostou snesitelnou hranici, objevují se vyjádření jako „je třeba trh zchladit“. Nepokoje a násilné demonstrace jsou často emocionálně spojovány s „horkokrevností“. Změny klimatu souvisejí s přehříváním hned dvakrát: Teploty *de facto* rostou a jejich příčinou je zrychlující se tempo změn, především ve smyslu energetické spotřeby.

Možná nám bezděčně užívání metafory přehřátí může pomoci vysvětlit, proč se fenomén globálního oteplování stal v poslední době ústředním narativem o dnešku. Sleduje stejnou vnitřní logiku jako některé další rozšířené narativy a potvrzuje domněnku, že dějiny už neznamenají výlučně pokrok. Díky tomu, že nás upozorňují na teplo jako nezamýšlený efekt modernity, mohou zprávy o globálním oteplování fungovat také jako přírodovědná verze známých zpráv

o etnických, náboženských a kulturních střetech, urbánních populačních explozích a rychlém, ale nikým neregulovaném technologickém vývoji.

S přehříváním lze spojit hned několik tenzí obecněho charakteru. K již dříve zmíněným, chronicky konfliktním liniím – moc a bezmoc, bohatství a chudoba, autonomie a závislost – se přidávají nové střety, napětí a kolize po celém světě. Zásadní je především patová situace, v níž proti sobě stojí ekologická udržitelnost a ekonomický růst. Můžeme to ignorovat (jako se to děje v Austrálii, kde se politické špičky brání jakýmkoliv debatám o klimatických změnách) nebo se snažit dosáhnout obojího, třeba tak, že zůstaneme závislí na fosilních palivech a zároveň se pokusíme o udržitelnost prostřednictvím vysazování stromů, recyklace odpadu a tak dále.

Náš svět je propojený, ale není jednotný, homogenní ani harmonický. Práva a povinnosti, příležitosti a omezení jsou distribuovány nerovně a globální systém je sám chronicky nestabilní a vnitřně rozporný. Základním rozporem, antropologům dobře známým, je těžko zvládnutelné napětí mezi universalizujícími silami globální modernity a tím, co je místně jedinečné, co vyžaduje autonomii a ze své podstaty se nedá „zaškatulkovat“ (Tsing 2012). Tendence směrem k standardizaci, zjednodušování a universalizaci, které jsou pro globální neoliberalní systém typické, se téměř vždy střetávají s obhajobou lokálních hodnot, zvyklostí a vztahů. Globalizace jen zvýrazňuje klasicke moderní protiklad mezi systémem a žitým světem, mezi standardizovaným a unikátním.

NEOLIBERALISMUS V PŘEHŘÍVAJÍCÍM SE SVĚTĚ

Nekontrolované klimatické změny závisejí na tom, jak se politici zřikají vědomého, dlouhodobého společenského plánování, což je také důvod, proč naše porozumění příčinám člověkem vyvolaných klimatických změn musí zahrnovat také porozumění neoliberalismu. Pojem neoliberalismus se používá pro označení specifické formy vykořeněné ekonomické ideologie a praxe charakteristické pro pozdní 20. století a rané 21. století. Všeobecně se soudí, že byl skutečně nastolen

až spolu s deregulací a privatizací ve Spojených státech amerických a ve Velké Británii kolem roku 1980, pod vedením Ronalda Reagana a Margaret Thatcherové. Strukturální úpravy programů implementovaných MMF (Mezinárodním měnovým fondem) na globálním jihu v 80. a 90. letech se řídily stejnými principy, škrtalo se v oblasti veřejných výdajů a podporoval se rozvoj konkurenčních trhů, kdekoliv to bylo možné. Tento balíček opatření, takzvaný Washingtonský konsenzus, byl ve své době výsledkem dohody mezi MMF, Světovou bankou a americkým Ministerstvem financí.

David Harvey definuje neoliberalismus následovně:

Neoliberalismus je ... teorie politicko-ekonomických opatření, která tvrdí, že lidského dobra může být nejspíše dosaženo prostřednictvím osvobození individuálních podnikatelských svobod a dovedností v institucionálním rámci, který je charakteristický zesílenými právy na osobní vlastnictví, volným trhem a volným obchodem. Funkcí státu je vytvářet a udržovat tento institucionální rámec vhodný pro zmíněné aktivity. (2005: 2)

Neoliberalní praktiky byly v následujících desetiletích přejímány vládami ve většině částí světa. Plně nebo částečně se privatizovaly původně veřejné podniky jako železnice nebo poštovní služby, a přinejmenším teoreticky se podporovala ničím neomezená tržní ekonomika (ačkoliv jistá omezení se vždy kladla alespoň na dovoz v podobě cla a klíčový průmysl byl často významně dotován). Počátky neoliberálního učení se vážou k Friedrichu Hayekovi a jeho následovníkům, především Miltonu Friedmanovi, jehož vrcholná chvíle přišla na začátku 80. let, když byla jeho ekonomická ideologie přijata v USA a Velké Británii. Je tu však jejich bezprostřední předchůdce, který by měl antropology zvláště zajímat. Hayekův vídeňský učitel, Ludwig von Mises, byl nadšeným libertariánem, nepřitelem socialismu ve všech jeho podobách, a pevně věřil v deregulaci trhu. Misesovým nejpřísnějším kritikem byl ekonomický historik Karl Polanyi, jehož dílo *Velká transformace* upoutalo pozornost antropologů téměř ihned po jeho vydání v roce 1944 (česky 2006³).

2 Velká transformace, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK).

³ V originále "small places and large issues", viz autorova publikace *Small Places, Large Issues: An Introduction to Social and Cultural Anthropology*, 1. vydání z roku 1995.

Tato kniha pak byla hlavním zdrojem inspirace pro následovnou „velkou debatu“ v ekonomické antropologii mezi substantivisty a formalisty, debatu, která v oboru ekonomické antropologie, byť pod jinou zástěrkou, trvá doposud (Hann a Hart 2011).

Velká transformace začíná dramatickým autorovým výrokem, že „civilizace devatenáctého století zkolabovala“. Myslí tím zásadní dopady industrializace a kolonialismu devatenáctého století, kdy se tržní principy v západních společnostech staly určujícími a všudypřítomnými. Polanyi vlastně kritizuje neoliberalismus ještě předtím, než vznikl, když tvrdí, že sociální hodnoty a praktiky, založené na vzájemnosti a solidaritě, jsou pro lidskou existenci důležitější než vykořeněné a v konečném důsledku odlidštěné tržní mechanismy. Předpovídá také, že v dlouhodobém horizontu převládne. Tento nemarxistický socialista argumentuje proti komodifikaci práce a obecněji proti omezené vizi mainstreamové ekonomie. Jeho hlavním terčem byl Mises, otec neoliberalismu. Polanyi se nestavěl proti tržnímu principu jako takovému a dobře si uvědomoval existenci fungujících trhů v nekapitalistických společnostech. To, proti čemu vystupoval, bylo rozšiřování tržního principu do společenských oblastí, které by měly být řízeny principy sociálními. Stejně jako v Tönniesově analýze přerodu směrem k urbánní, průmyslové společnosti *Gemeinschaft* ontologicky předchází *Gesellschaft*, je „lidská ekonomie“ založená na reciprocitě a redistribuci (Hart et al. 2010) klíčová pro život ve společnosti. Proto musí lidé všude na světě odolávat nadvládě trhu.

Uvažujeme-li na podobně vysoké úrovni abstrakce a obecnosti, napětí mezi ekonomickým růstem a ekologickou udržitelností je rovněž chronickou kontradikcí, a lze říci, že jde o zcela fundamentální konflikt (Bateson et al. 1956) v soudobé společnosti. Vždy bude docházet k určitým kompromisům mezi ekonomickým růstem a udržitelností, ale rozhodně ne vždy ve smyslu „znečišťovatel platí“. Celosvětová shoda ohledně příčin klimatických změn je všeobecně známá, pouze politici i nadále upřednostňují růst, a to někdy takovým způsobem, až znepokojení občané musejí dojít k závěru, že si my lidé sami za „pomoci“ našich politiků a ekonomických elit znemožníme budoucí přežití.

Další důležitou konceptuální distinkcí je to, co se někdy popisuje pojmy formální a neformální, nebo-li systém a žitý svět, universální a partikulární, nebo prostě jen abstraktní a hmatatelné. (Souvisejí s tím i dichotomie struktura a proces, langue a parole.) Protože jedním z důsledků globalizace je i standardizace a homogenizace (což nemusí nutně znamenat „pozápádnění“, viz „pojaponštění“ ve východní Asii nebo popularitu indických filmů v severní Nigérii, apod.) – stejně jako kapitalismus zahrnuje celé spektrum ekonomických aktivit do jednotného systému, kde je vše vzájemně porovnatelné, nebo jako etnicita činí kul-

turní rozdíly porovnatelnými tím, že vytváří společný jazyk pro hovory o jinakosti – jsou reakce vyzdvihující význam autonomie, tradice, soběstačnosti a nezávislosti nevyhnutelné. Právo definovat sebe sama, svou minulost, přítomnost i budoucnost, svůj zdroj obživy a vztah k jiným lidem a k přírodě se v éře přehřívající se globalizace stává nedostatkovým zbožím a velkým politickým tématem. I když změna může být vítaná, ve skutečnosti jsou přijatelné pouze takové změny, které nenarušují a nezpochybňují zavedené představy o konceptu osobnosti, o společnosti a kontinuitě. Každé místní společenství po svém způsobu hledá rovnováhu mezi starým a novým, mezi změnou a tradicí. Jdeme-li k samé podstatě věci, dialektika globalizace spočívá v napětí nikoliv mezi „globálním a lokálním“, ale mezi „abstraktním a formálním“ a „hmatatelným a neformálním“, mezi universálním a specifickým, mezi vykořeněným a zakořeněným.

Tyto kontradikce v sobě skrývají svět dosud nenaplněných příslibů.

PROČ POTŘEBUJEME ANTROPOLOGII

Rozdíly ale stále existují. Neodlišují se jen místa, ani lidé žijící ve stejné lokalitě se neshodují v názorech na místní podmínky. Lidé vnímají, chápou a jednají v reakci na změny různě v závislosti na své pozici v dané komunitě (třída, věk, gender apod.) a podle typu dané lokality stejně jako podle její pozice v rámci regionálního, národního a mezinárodního systému. Máme-li porozumět globalizaci, musíme prozkoumat, jak se s jejími krizemi a vnitřními protimluvy vyrovnávají lidé v lokálních kontextech – jak lidé odolávají změnám, jimž jsou vystaveni, jak vyjednávají o svém postavení s globálními a transnacionálními silami, a jaké vyvíjejí strategie pro přežití, odpor a udržení autonomie. Tento druh výzkumu musí brát *genius loci* dané lokality zcela vážně, musí se zabývat daným místem v historickém kontextu a zapojit jej do analýzy globálních procesů. Konečně má-li být prokázána všudypřítomnost efektu přehřívání, je nezbytný systematický srovnávací výzkum mezi jinak velmi odlišnými lokalitami. To je důvodem, proč dnes antropologie „malých míst a velkých témat“³ musí přijmout zásadní výzvy, kterým čelí naše planeta, a zároveň musí zůstat – jako vždy – citlivou k lokálním žitým světům a uvědomovat si, že navzdory zrychlující se globalizaci jsou jednotlivá místa na Zemi jedinečná, a proto musí být studována prostřednictvím terénního výzkumu. Když to dokáže, může antropologie v dnešním světě potýkajícím se s rostoucí hrozbou globálních klimatických změn skutečně něco změnit, stejně jako svého času úspěšně bojovala proti rasismu a kulturním předsudkům.

Z anglického originálu přeložila
Zdenka Sokolíčková